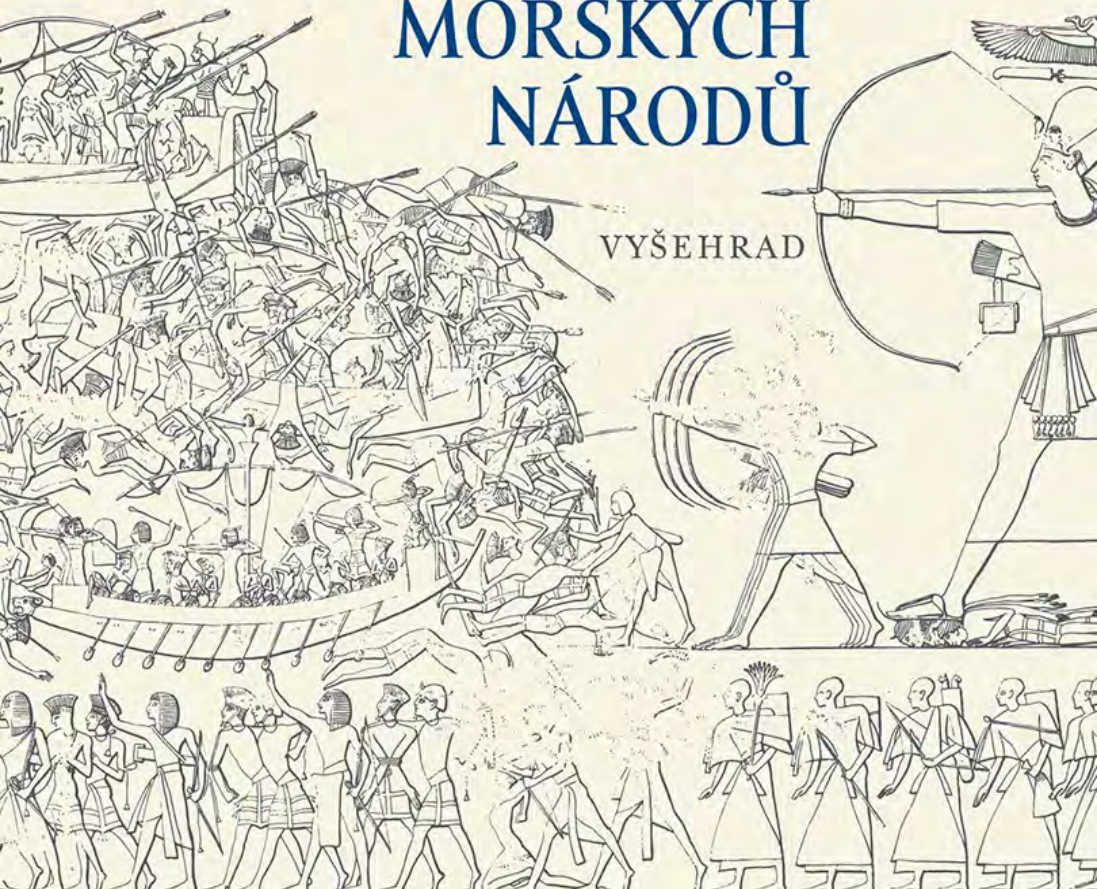

Eric H. Cline

1177 PŘ. KR. ZHROUCENÍ CIVILIZACE

A INVAZE
MOŘSKÝCH
NÁRODŮ

VYŠEHRAD

1177 př. Kr. Zhroucení civilizace a invaze mořských národů

Nové, rozšířené vydání

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Eric H. Cline

1177 př. Kr. Zhroucení civilizace
a invaze mořských národů – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

Eric H. Cline

1177 PŘ. KR.
ZHROUCENÍ
CIVILIZACE
A INVAZE
MOŘSKÝCH
NÁRODŮ

Eric H. Cline

1177 PŘ. KR.
ZHROUCENÍ
CIVILIZACE
A INVAZE
MOŘSKÝCH
NÁRODŮ

Rozšířené a aktualizované vydání

VYŠEHRA D

Eric H. Cline
1177 B. C. The Year Civilization Collapsed

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

© 2021 by Eric H. Cline
Translation © Ruth J. Weiniger a Kateřina Zerzánová, 2024

ISBN tištěné verze 978-80-267-3034-7
ISBN e-knihy 978-80-267-3035-4 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)
ISBN e-knihy 978-80-267-3042-2 (1. zveřejnění, 2024) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-267-3043-9 (1. zveřejnění, 2024) (mobi)

Věnováno Jamesi D. Muhlymu,
který se těmito tématy
zabýval téměř půl století
a seznamoval s nimi své studenty

OBSAH

Předmluva vydavatele	11
Autorova předmluva k přepracovanému a rozšířenému vydání	13
ÚVOD	
Zhroucení civilizací: 1177 př. Kr.	23
I	
O zbraních a člověku: 15. století př. Kr.	39
II	
(Egejská) aféra, která stojí za zapamatování: 14. století př. Kr.	73
III	
Boje za bohy a zemi: 13. století př. Kr.	107
IV	
Konec jedné éry: 12. století př. Kr.	141

V	
„Dokonalá smršť“ katastrof?	189
VI	
Mořské národy, hroučící se systémy a teorie komplexity	233
EPILOG	
Následky	251
Účinkující	261
Seznam ilustrací	266
Tabulky	267
Literatura	268
Poděkování	307
Rejstřík jmenný	310
Rejstřík míst a státních útvarů	315

PŘEDMLUVA VYDAVATELE

Tato kniha je prvním svazkem edice *Zlomové body starověkých dějin*. Každá kniha této řady se zabývá některým z rozhodujících či klíčových okamžiků starověkého světa. V těchto obvykle prchavých a dramatických okamžicích dostávaly dějiny nový směr. Ať jsou tyto okamžiky slavné či zapomenuté, sehrály v historii zásadní roli. Proto se v jejich případě stejně jako na otázku „kdy?“ zaměříme také na otázky „proč?“ a „jak?“. Autoři této edice jsou vědci, schopní vyprávět příběhy, a zároveň jsou to vypravěči, provádějící nejnovější výzkumy.

Edice *Zlomové body starověkých dějin* reflektuje široký záběr trendů ve zkoumání starověkého světa. Každá z knih spojuje archeologii s klasickými texty. To znamená, že kombinuje poznatky hmotné a literární kultury. Knihy si všímají jak elit, tak života běžných lidí. Edice se neomezuje striktně na řecko-římský svět, ačkoli ten je hlavní částí. Zkoumáme také národy sousedící s Řeckem a Římem, ne-řecko-římské národy v řecko-římských zemích, i civilizace a národy šířeji pojatého starověkého světa, a to jak na Západě, tak na Východě.

V oblasti zkoumání starověkých dějin dnes prožíváme vzrušující období. Více než dříve si uvědomujeme, jak je pochopení starověkých dějin zásadní pro pochopení současnosti, i to, že starověké dějiny jsou prostě fascinující.

Jen málo událostí ovlivnilo vývoj starověkého světa více než konec doby bronzové. Právě tehdy padla velká království i prehistorické

městské státy. Zanechaly po sobě oslnivé monumenty, jako jsou pyramidy, a v mlhavé paměti po nich zůstaly různé příběhy, z nichž se některé změnily v ságu o trójské válce. Těm, kdo tehdy žili, musely tehdejší pohromy připadat jako konec světa. Avšak konec masivních palácových států doby bronzové otevřel dveře novému a humánnějšímu světu, světu prvního tisíciletí př. Kr. – tedy světu, který je dosud naším domovem.

Kniha, kterou držíte v ruce, začíná nájezdy Mořských národů na Egypt roku 1177 př. Kr. a přesunuje se oběma směry po časové ose. Zavede nás do pozdní doby bronzové a slavných dnů 15. století př. Kr. Zkoumá řadu civilizací od Mezopotámie po Řecko a od Izraele po Chetity. Pak prochází napříč staletími k procesům, národům a událostem, které přivodily pád jednoho světa. Všude se projevuje dokonalý cit pro důkazní materiál. Ohromná škála detailů zahrnuje pytel ze syrského přístavního města Ugarit kolem roku 1190 př. Kr. i CT kosterních pozůstatků faraona Tutanchamona prozrazující, že vladaře patrně zahubila infekce zlomené nohy.

Eric Cline se zápalem, důvtipem a smyslem pro dramatickост zkoumá ozvuky mezi pozdní dobou bronzovou a naší dobou, od ekonomické krize a klimatických změn po válku na Blízkém východě. Kniha *1177 př. Kr.* možná nebude knihou do každé domácnosti, ale rozhodně by si to zasloužila.

Barry Strauss

AUTOROVA PŘEDMLUVA K PŘEPRACOVANÉMU A ROZŠÍŘENÉMU VYDÁNÍ

Když jsem počátkem roku 2020 pracoval na úpravách této knihy, uviděl jsem v *Guardianu* palcový titulek: „Lidstvo je ohroženo naprostou smrští krizí.“ „Svět čelí sledu vzájemně propojených mimořádných událostí, ohrožujících [samotnou] existenci lidstva“, uvedla Fiona Harvey, zpravodajka specializující se na oblast životního prostředí. Psala o výsledcích výzkumu, na němž pracovalo 222 předních vědců z 52 zemí. Ti dospěli k závěru, že v současnosti dochází k několika zásadním mimořádným událostem, před nimiž dnes stojíme: jsou to klimatické změny, doprovázené extrémními výkyvy počasí; vymírání druhů; nedostatek vody; a krize v produkci potravin. Zvláště znepokojující je na tom podle autorky to, že „kombinace toho všeho... zesiluje rizika způsobovaná každým z těchto faktorů, což způsobuje dokonalou smršť, která hrozí zachvátit lidstvo, pokud nedojde k rychlým opatřením.“¹

Samozřejmě, že mně to připadalo alarmující, ale zároveň mimořádně zajímavé, protože to, jak autorka popisuje dnešní situaci se v mnohém podobá roku 1177 př. Kr. Tehdy, před více než třemi

¹ Fiona Harvey, *The Guardian*, 6. února 2020: <https://www.theguardian.com/environment/2020/feb/06/humanity-under-threat-perfect-storm-crises-study-environment>. Výzkum provedla mezinárodní společnost pro udržitelnost Future Earth a publikovala jej jako součást své zprávy nazvané „Naše budoucnost na Zemi 2020“ (Our Future on Earth 2020), která je dostupná online: <https://futureearth.org/publications/our-future-on-earth/>.

tisíciletími, se ve Středomoří hroutila jedna civilizace doby bronzové za druhou, což měnilo běh západních dějin. Je jasné, že v minulosti k něčemu takovému už došlo. Může se to stát znovu?

Tuto otázku si kladu od roku 2014, kdy vyšlo první vydání této knihy. Dlouho jsem se domníval, že odpověď zní „ano“ a že nejde o to, *zda* dojde podobným událostem, ale *kdy* se to stane.

A pak udeřila plnou silou pandemie covidu-19, s ničivými důsledky pro celý svět. Nakazily se miliony lidí a statisíce jich zemřely. Ještě jsme nezaznamenali všechny důsledky této morové rány, které se přidaly k „dokonalé smršti“ dalších stresorů, jež ovlivňují náš globalizovaný svět. Už je však jasné, že budoucí dějiny života na této planetě budou jiné, možná stejně, jako se před nějakými 3200 lety změnil život v egejské oblasti ve východním Středomoří. Dnes se však tyto změny neomezují na tyto oblasti, ale odehrávají se v globálním měřítku.

...

V prvním vydání této knihy jsem uvedl, že rok 1177 př. Kr. byl klíčovým okamžikem v dějinách západní civilizace – bod obratu v rámci starověkého světa. Doba bronzová už měla za sebou v egejské oblasti, Egyptě a na Blízkém východě téměř dva tisíce let trvání, přibližně od r. 3000 př. Kr. do doby krátce po r. 1200 př. Kr. Když po staletích kulturního a technologického vývoje nastal její konec, upadla většina civilizovaného a mezinárodně provázaného světa Středomoří do náhlé stagnace. Týkalo se to širokého území od dnešní Itálie po Afghánistán a od Turecka po Egypt. Veliké říše i malá království, se po staletích vývoje náhle zhroutila: od mykénské a mínojské kultury po Chetity, Asyřany, Babylóňany, Mittance, Kypřany, Kananejce a dokonce i Egypt. A s jejich koncem nastalo období přechodu, jež vědci často označují za první temné období západního světa. Až po staletích došlo v Řecku a dalších postižených oblastech k nové kulturní renesanci, která vytvořila prostor k vývoji západní společnosti jak ji dnes známe.

Jelikož tyto civilizace i faktory, jež vedly k jejich zhroucení, jsou záležitostí starou více než tři tisíce let, mnozí se domnívají, že pro naši dnešní situaci nejsou příliš relevantní a že svět pozdní doby bronzové nelze přirovnávat k naší technologické kultuře. Mezi těmito dvěma érami je však více paralel, než by se zdálo. V egejské oblasti a Egyptě pozdní doby bronzové například existovala diplomatická poselstva a obchodní embarga; velkolepé svatby a nepříjemné rozvody; mezinárodní intriky a záměrné vypouštění vojenských dezinformací; a klimatické změny včetně sucha.

Po téměř celoživotním studiu doby bronzové se domnívám, že když se blíže podíváme na národy, místa a dobu před téměř třemi tisíci lety, nebude to jen akademické cvičení ve zkoumání starověkých dějin.² Zvláště relevantní je to dnes, když pomyslíme, co vše se děje v naší vlastní, globalizované a mezinárodně propojené společnosti, kde jsou rovněž složité diplomatické mise (vezměme si Severní Koreu) a obchodní embarga (například Čína), velkolepé královské svatby (William a Kate; Harry a Megan); mezinárodní intriky a vojenské dezinformace (viz Ukrajina) – a samozřejmě klimatické změny a morové rány (covid-19).

Mám silné podezření, že budoucí historikové budou vnímat rok 2020 jako další klíčový okamžik dějin. Je jasné, že v naší globální ekonomice jsou bohatství a investice Spojených států a Evropy nerozlučně vpleteny do mezinárodního systému, zahrnujícího také východní Asii a ropné státy Středního východu. Co když jsme právě na začátku další „dokonalé smršti“ stresorů, dopadajících na naše vzájemně propojené společnosti? Ačkoli většina lidí současnou pandemií covidu-19 přežije, její dopady budeme zřejmě v ekonomice i jinde pociťovat ještě dlouho. Navíc sice můžeme usilovat o zpomalení

² V tomto souhlasím s textem Briana Jenninge z roku 2011, pojednávajícím o globalizaci a světě starověku. Ze starších viz též Sherattův článek z roku 2003, který byl vydán ještě předtím, než vznikl tak živý zájem o korelace a rovněž diplomovou práci, kterou pod mým vedením sepsala Katie Paul (2011).

klimatických změn, ale některé jejich důsledku budou už zřejmě nezvratné a v rozvojovém světě se nyní šíří hladomor. Co když jsou na cestě další katastrofy? Vzpomeňme si, že v Apokalypse jsou kromě Moru a Hladu i další jezdcí. Projevíme dostatečnou odolnost, abychom překonali i vše další, co na nás může být uvrženo, nebo se řítíme do kolapsu různých prvků naší složité globální společnosti?

...

Podle Josepha Tainter, který sepsal knihu o tom, jak se hroutí složité společnosti, je „kolaps v zásadě náhlým a zjevnou snížením zažitě úrovně sociopolitické složitosti“.³ A právě k tomu došlo roku 1177 př. Kr. Měli bychom si ale všimnout, že probírat „zhroucení“ a přirovnávat vzestupy a pády říší není nic nového. Vědci se tím zabývali minimálně od začátku 18. století, kdy Edward Gibbon napsal pojednání o pádu Římské říše. Novějším příkladem takové knihy je „Kolaps“ (*Collapse*)⁴ od Jareda Diamonda. Gibbon i Diamond však uvažují o zhroucení určité říše – ať již Římanů, Mayů, Mongolů atd. – vždy samostatně. Zde se ale budeme zabývat globalizovaným starověkým systémem, zahrnujícím různé civilizace, které vzájemně interagovaly a alespoň zčásti byly navzájem závislé. V dějinách existuje jen několik málo příkladů takových globalizovaných systémů: dvěma nejzřetelnějšími příklady jsou systém doby bronzové a dnešní a jejich vzájemné paralely – možná je lépe říci srovnání – jsou skutečně pozoruhodné.

Pro ilustraci: britská badatelka Carol Bellová nedávno prohlásila, že „strategická důležitost cínu v pozdní době bronzové ... se pravděpodobně příliš nelišila od dnešního významu surové ropy“.⁵ Má se

³ Tainter 1988, s. 4, 193.

⁴ Tainter 1988; Diamond 2005; viz též sborník Yoffee a Cowgill (red.) 1988; a rovněž diskuse v publikacích: Killebrew 2005, s. 33–34; Liverani 2009; Middleton 2010, s. 18–19, 24, 53; a Middleton 2012, 2017a, 2017b, 2018a, 2018b; též Butzer 2012; Butzer a Endfield 2012; Knapp a Manning 2016; Weiner 2017, 2018; Millek 2019a; i různé příspěvky ve sbornících z konferencí editovaných Driessenem 2017 a Fischereem a Bürgem 2017.

⁵ Bell 2012, s. 180.

za to, že tehdy byl cín ve větším množství dostupný pouze v jistých dolech v dnešní provincii Badachšán v Afghánistánu a bylo třeba jej dopravovat po souši přes Mezopotámii (dnešní Irák) a severní Sýrii, odkud byl převážen dále na sever, jih, nebo západ, případně dále po moři do Egeidy. „Dostupnost dostatečného množství cínu pro výrobu (...) zbraní z jakostního bronzu,“ pokračuje Bellová, „musela zaměstnávat mysl velkého krále v městě Chattuša i faraóna v Thébách, stejně jako dnes americkému prezidentovi leží v hlavě otázka, jak za rozumnou cenu zásobovat benzínem silná terénní auta!“⁶

Susan Sherattová, archeoložka, která dříve působila v Ashmoleově muzeu v Oxfordu a nyní na univerzitě v Sheffieldu, se začala pro takové srovnání vyslovovat už téměř před dvaceti lety. Jak poznamenala, mezi dnešním světem a světem roku 1200 př. Kr. existují „velmi užitečné analogie“ včetně vzrůstající politické, sociální a ekonomické roztříštěnosti i přímé směny „na dosud nebývalé společenské úrovni a na nebývalou vzdálenost“. Nejrelevantnější je její postřeh, že situace na konci pozdní doby bronzové poskytuje analogii k naší vlastní „čím dál homogennější a nekontrolovatelnější globální ekonomice a kultuře, v níž (...) mohou mít politické nejistoty na jednom konci světa drastický vliv na ekonomiky vzdálené tisíce kilometrů.“⁷

•••

Historik Fernand Braudel kdysi řekl, že „příběh doby bronzové lze snadno psát jako drama: je plná nájezdů, válek, drancování, politických katastrof a dlouhotrvajících ekonomických kolapsů, „prvních mezinárodních střetů.“ Prohlásil také, že dějiny doby bronzové lze psát „nejen jako ságu plnou dramatu a násilí, ale i jako příběh mnohem vlídnějších kontaktů: obchodních, diplomatických (už

⁶ Bell 2012, s. 180–181. Jistěže existují úložiště cínu (resp. cínovce) v egyptské Východní poušti, cínové doly v jihovýchodní Anatólii a v Cornwallu a všechny mohly být někdy do určité míry vytěžovány, ale zdá se, že hlavní a primární zdroje cínu pro oblast Egeje a východního Středomoří se v pozdní době bronzové nacházely v oblasti Badachšánu v Afghánistánu.

⁷ Sherratt 2003, s. 53–54.

tehdy!) a především pak kulturních.“⁸ Vzal jsem si Braudelův návrh k srdci, takže příběh (či spíše příběhy) pozdní doby bronzové předvedu jako hru o čtyřech dějstvích, s vyprávěním a retrospektivami, abych hlavní aktéry, až se poprvé objeví na jevišti světa a pak je zase opustí, představil v náležitém kontextu: od chetitského Tutchaliji a mitanského Tušratty po egyptského Amenhotepa III. a asyrského Aššur-uballita (pro ty, kdo si chtějí přesně zapamatovat jména a data, je na konci knihy rejstřík jednotlivých postav dramatu).

Naše vyprávění bude zároveň tak trochu detektivní příběh s nečekanými zápletkami a zvraty, falešnými stopami a důležitými vodítky. Slovy Hercula Poirota, belgického detektiva z románů Agathy Christie, jejíž manžel byl archeolog: budeme muset použít „své malé šedé buňky“, abychom společně rozpředli jednotlivá vlákna. Na konci této kroniky se pokusíme odpovědět na otázku, proč stabilní mezinárodní systém dospěl po několika staletích rozkvětu ke kolapsu.

Navíc, abychom skutečně odpověděli na otázku, co se to roku 1177 vlastně zhroutilo a proč to byl tak rozhodující okamžik starověkých dějin, musíme začít dříve, stejně jako je pro pochopení současného globalizovaného světa třeba začít osvícenstvím, průmyslovou revolucí a založením USA. Ačkoli v první řadě zkoumám možné příčiny zhroutení civilizací doby bronzové v této oblasti, zároveň vznáším otázku, o co svět přišel v tomto zásadním okamžiku, kdy se zhroutily říše a království druhého tisíciletí před přelomem letopočtu. Zajímá mne také míra, v níž byly civilizace této části světa někdy na celá staletí zabrzděny ve svém vývoji a nevratně se změnily. Rozsah této katastrofy byl nezměrný. Byla to ztráta, jakou svět poté nezažil, až do chvíle, kdy se po více než patnácti staletích zhroutila Římská říše.

...

Toto přepracované vydání knihy *1177 př. Kr.* aktualizuje původní verzi, vydanou roku 2014 a brožované vydání s novým doslovem z roku 2015. Zásadní změny najdete v závěru knihy, který jsem

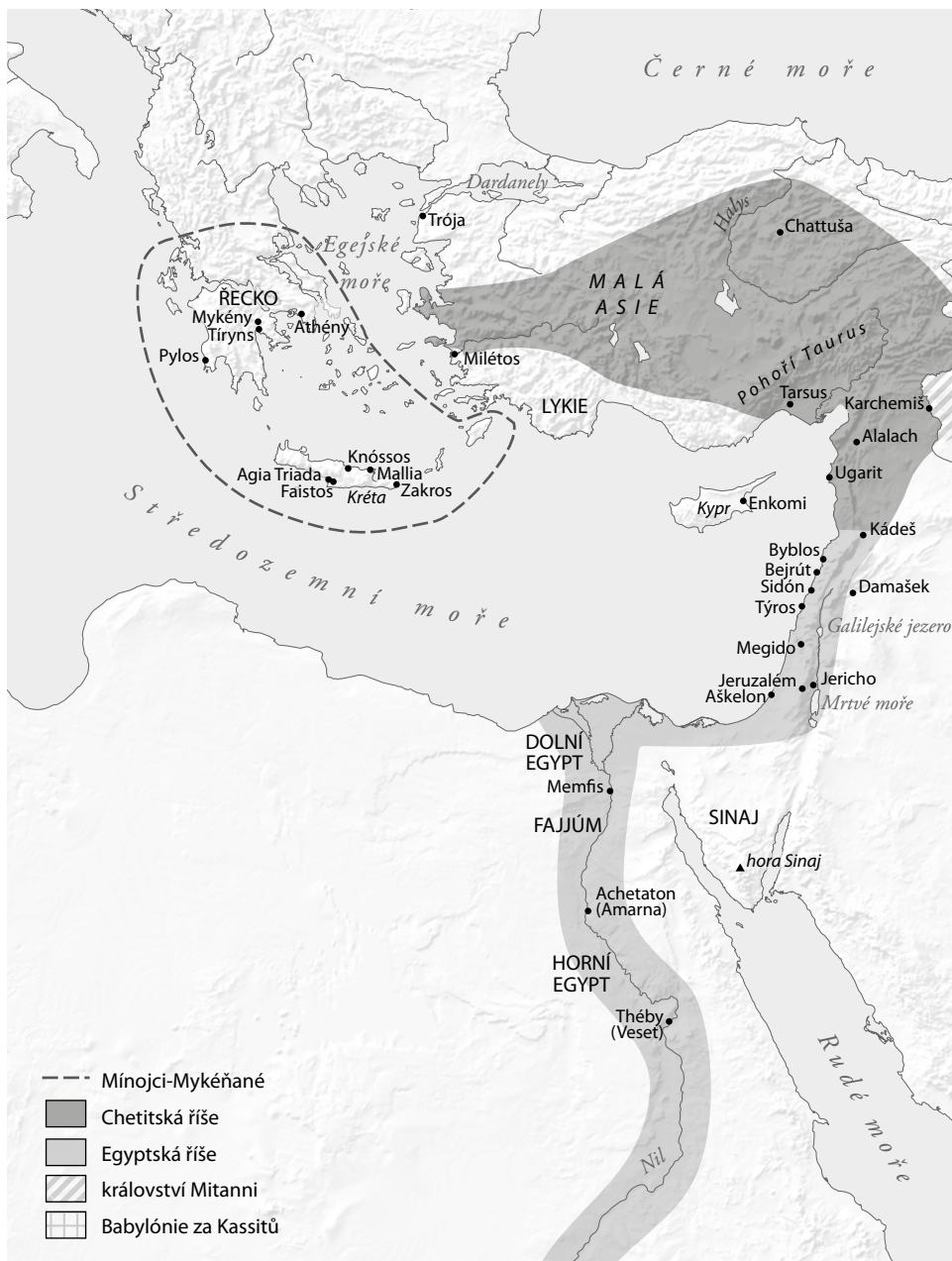
⁸ Braudel 2001, s. 114.

rozšířil a nově uspořádal, ale určité změny a dodatky se průběžně objevují i v ostatních kapitolách.⁹

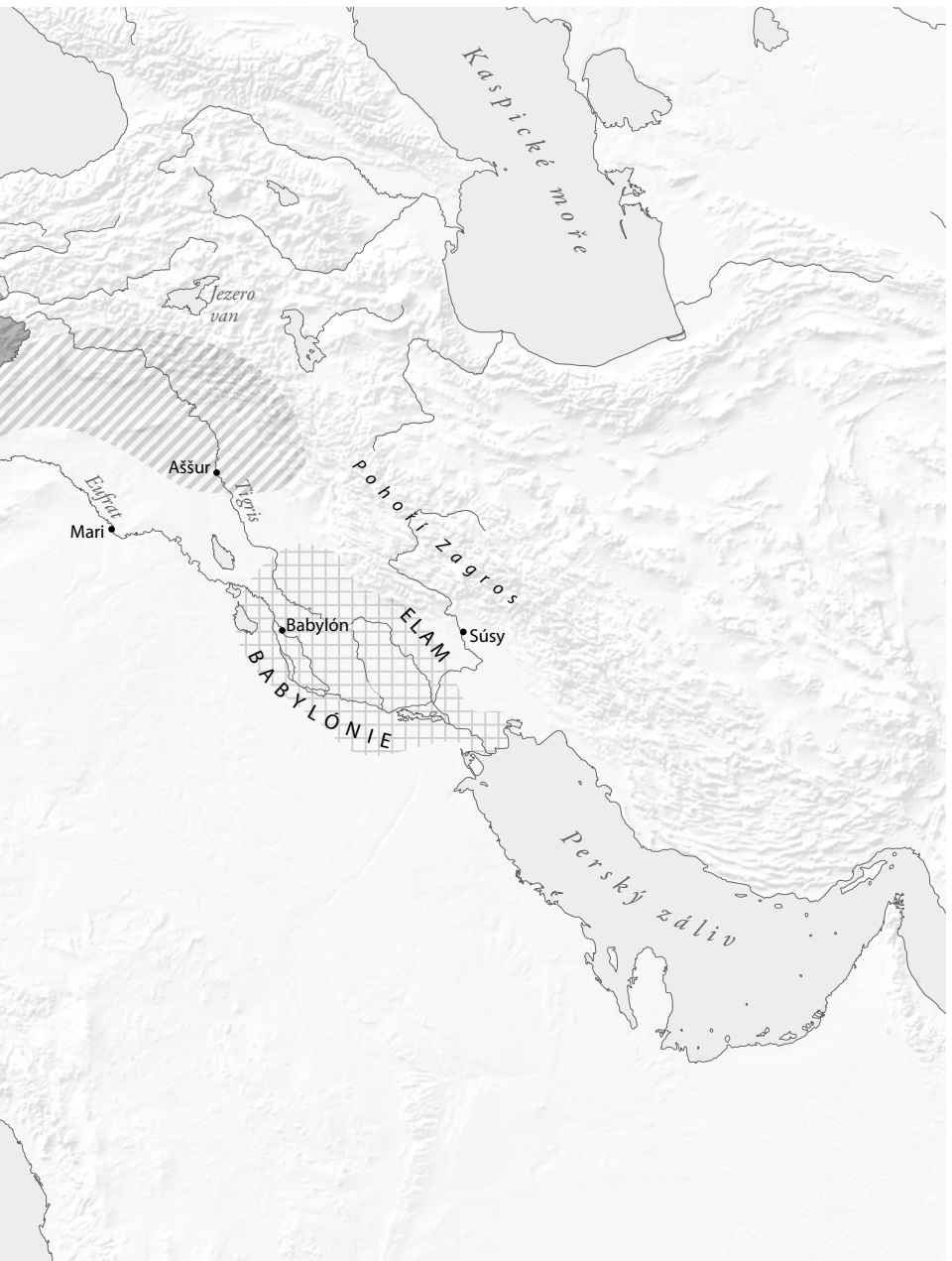
Většinu nových poznatků představují textové a vědecké objevy týkající se zhroutilí civilizací, jež byly publikovány po prvním vydání této knihy. Patří k nim texty ze severosyrského Ugaritu, jež byly vydány r. 2016; některé z nich výslovně mluví o nedalekých nájezdnicích a hladu, který zavládl ve městě před tím, než bylo zničeno. Je zde také nový a velmi zajímavý výzkum DNA, zveřejněný v červenci 2019. Byl proveden na pohřbech, nalezených v pelištejském městě Aškelon, pocházejících z konce 12. století př. Kr. Zdá se, že výsledky naznačují, že Pelištejci, kteří patřili k Mořským národům, sem skutečně přišli z řecké pevniny, Kréty či Sardinie. Existují také nová data z jezerních usazenin, z jeskynních stalagmitů, i z vrtných vzorků získaných v jezerech a lagunách od Itálie a Řecka přes Turecko, Sýrii, Libanon a Izrael až po Írán. Všechny přesvědčivě dokazují, že v oné době došlo k mimořádnému suchu, které někdy kolem r. 1200 př. Kr zasáhlo většinu egejské oblasti a východního Středomoří a trvalo 150 až 300 let.

Závěrem prostě opět zmíním svůj názor, že uděláme dobře, když budeme věnovat pozornost tomu, co se stalo vzkvétajícím královstvím egejské oblasti a východního Středomoří během zhroutilí civilizací na konci doby bronzové. Ta doba není tak vzdálená, jak si možná myslíme. Covid-19 právě ukázal, jak snadno mohou být moderní společnosti zasaženy jednou ze sil Přírody. Příběh, který si budeme vyprávět, má v sobě cosi fascinujícího, ale měl by nám také připomínat křehkost našeho vlastního světa.

⁹ Text byl v revidované verzi rozšířen, došlo ke snížení počtu poznámek a změn (jak dodatků, tak výňatků) v bibliografických odkazech. Předem se omlouvám, pokud jsem někomu vyškrtl oblíbené knihy nebo články. Stejně tak pokud jsem v důsledku krácení nezáměrně opomenul náležitě dedikace nebo publikace jiných vědců; udělám vše pro to, abych v příštích vydáních tyto chyby napravil.

Mapa civilizací pozdní doby bronzové v Egeidě a východním Středomoří

ÚVOD

ZHROUCENÍ CIVILIZACÍ: 1177 PŘ. KR.

Na scénu vstoupili válečníci. Pohybovali se rychle, rozsévající za sebou zkázu a smrt. Dnešní vědci jim říkají souhrnně „Mořské národy“, ale Egypťané, kteří zaznamenali jejich nájezd na Egypt, toto označení nepoužívali. Vnímali je jako různé skupiny, které vzájemně spolupracují: Pelešet, Cecker, Šakalaš, Šerdana, Danuna a Vešeš. Jsou to cize znějící jména cize vypadajících národů.¹⁰

Kromě toho, co nám říkají egyptské záznamy, o nich víme jen málo. Nemáme jistotu, odkud Mořské národy pocházely. Podle jednoho scénáře snad ze Sicílie, Sardinie a Itálie, podle jiného z Egeidy a západní Anatólie, nebo možná dokonce z Kypru či východního Středomoří. Žádná oblast starověkého světa zatím nebyla ztotožněna s místem, odkud přišly, nebo kam zase odešly. Máme za to, že se bez ustání pohybovaly z místa na místo, a na své cestě zaplavovaly jednotlivé země a království. Podle egyptských textů se utábořily v Sýrii a pak pokračovaly dál podle pobřeží Kanaánu (včetně oblastí současné Sýrie, Libanonu a Izraele) až do nilské delty v Egyptě.

Stalo se roku 1177 př. Kr., v osmém roce vlády faraóna Ramesse III.¹¹ Podle starověkých Egypťanů a dnešních archeologických

¹⁰ Gareth Roberts (2008, s. 5) uvádí, že pojem „mořské národy“ (orig. „peuples de la mer“) použil jako první Emmanuel de Rougé v publikaci z roku 1867; viz též Dothan a Dothan 1992, s. 23–24; Roberts, R. G. 2009; Killebrew a Lehmann 2013, s. 1; Pieper 2017; Alaura 2020, s. 12–13.

¹¹ Kitchen 1982, s. 238–239. Někteří egyptologové datují osmý rok vlády Ramesse III. o něco dříve (1186 př. Kr.) nebo později (1175 př. Kr.), protože údaje k vládě

důkazů přišla jedna část Mořských národů po souši, druhá po moři. Neměli uniformy ani blyštivou výstroj. Starověká vyobrazení znázorňují jednu skupinu s pery ve vlasech, zatímco další skupina má přiléhavé čepičky. A další měli helmy s rohy nebo na hlavách neměli nic. Někteří měli krátké bradky a byli oblečení v krátkých suknicích a chodili s odhalenou hrudí nebo v tunikách. Další byli bezvousí a nosili dlouhé oděvy, téměř suknice. Tyto poznatky naznačují, že se Mořské národy skládaly z různých skupin, pocházejících z různých zeměpisných oblastí a patřících k různým kulturám. Byli ozbrojeni bronzovými meči, dřevěnými kopími s lesklými kovovými hroty, luky a šípy. Přijížděli na lodích, v povozech, na volských potazích i válečných vozech. Třebaže jsem za klíčové datum vybral rok 1177 př. Kr., víme, že nájezdníci přicházeli během delší doby a v několika vlnách. Někdy přicházeli samotní válečníci, jindy je doprovázely rodiny.¹²

•••

Podle Ramesseových nápisů nebyla žádná země schopna této invazivní lidské mase vzdorovat. Odpor byl marný. Tehdejší velmoci – Chetité, Mykéňané, Kanaánci, Kypřané a další jedni po druhých padali. Někteří z přeživších krveprolití unikli. Další se choulili v troskách svých kdysi hrdých měst. A další se přidali k nájezdníkům, rozšířili jejich řady a zvýšili zjevnou rozličnost nájezdnického davu. Všechny skupiny Mořských národů byly v pohybu a každá pro to zjevně měla své vlastní důvody. Některé mohla hnát touha po kořisti a otrocích. Další mohly dohnat sucho, hladomor nebo populační tlaky k přesunu z vlastních zemí na západě směrem na východ.

jednotlivých egyptských faraónů a době jejich vlády nejsou úplně jisté, ale jde spíše o odhady a jednotliví archeologové a historikové si je často upravují podle svých vrtochů a tužeb; zde za dobu vlády Ramesse III. pokládáme roky 1184–1153 př. Kr.

¹² Raban a Stieglitz 1991; Cifola 1988, 1991, 1994; Wachsmann 1998, s. 163–197; Barako 2001, 2003a, 2003b; Yasur-Landau 2003a; Yasur-Landau 2010a, s. 102–121, 171–186, 336–342.

Příslušníci Mořských národů, zobrazení jako zajatci v Medínit Habu

Ramesse na stěnách svého zádušního chrámu v Medínit Habu nedaleko Údolí králů výstižně uvádí:

Cizí země provedly na svých ostrovech spiknutí. Náhle se země přesunuly a vrhly do bojů. Žádná země neobstála před jejich zbraněmi, od Chatti, Kode, Karchemiše, Arzavy a Alašiji dále, všechny byly náhle odříznuty. Utábořili se na jednom místě v Amurru. Vymýtili jejich lid a jejich země jako by nikdy neexistovala. Dále přicházeli do Egypta, zatímco před nimi byl připravován plamen. V jejich společenství byly Pelešet, Ceker, Šakalaš, Šerdana, Danuna a Vešeš, sjednocené země. Vztáhli své ruce na země až kam sahá okresek zemský, jejich srdce byla sebejistá a důvěřivá.¹³

Tato místa, údajně převálcovaná nájezdníky, známe proto, že bývala slavná už ve starověku. Chatti je země Chetitů, jejíž centrum leželo ve vnitrozemské plošině Anatólie (což je starověký název

¹³ Podle Edgertona a Wilsona 1936, pl. 46; revidovaný překlad: Wilson 1969, s. 262–263.

Turecka), nedaleko současné Ankary. Chetitská říše se rozkládala od egejského pobřeží na západě po území severní Sýrie na východě. Kode se pravděpodobně nacházelo na jihovýchodě dnešního Turecka (možná v oblasti starověké Kizvatny). Karchemiš je dobře známé archeologické naleziště, kde před sto lety poprvé kopal tým archeologů, v němž nechyběl sir Leonard Woolley. Ten je asi známější svými vykopávkami v Abrahamově „Uru Chaldejském“ v Iráku. Nechyběl ani T. E. Lawrence, který – dříve než z něj hrdinské činy za 1. světové války udělaly hollywoodského „Lawrence z Arábie“ – vystudoval klasickou archeologii v Oxfordu. Arzava byla země blízka Chetitům, nacházející se v jejich sevření v západní Anatolii. Alašija mohla být to, co dnes známe jako Kypr, ostrov oplývající kovy a proslavený měděnými doly. Amurru leželo na pobřeží severní Sýrie. Na dalších stránkách a v následujících příbězích se na všechna ta místa podíváme.

Šest skupin, jež během této nájezdnické vlny tvořilo Mořské národy – tedy pět skupin, uvedených na Ramesseově nápisu v Medínit Habu, a šestá, jménem Šerdana (a někdy též Šerden), zmíněná v dalším významném nápise – je mnohem mlhavějších než místa, přes která se údajně přehnaly. Nezanechaly žádné vlastní nápisy a po literární stránce je známe téměř výlučně z egyptských nápisů.¹⁴

Většinu těchto skupin je také těžké určit podle archeologických stop, ačkoli se o to archeologové a filologové po většinu minulého století usilovně snažili. Nejprve to zkoušeli pomocí lingvistických her a pak, v nedávné době, zkoumáním keramiky a dalších archeologických pozůstatků. Například Danunové byli kdysi ztotožňováni s Homérovými Danajci, Egejci doby bronzové. O Šakalaších se často vedou hypotézy, že přišli z oblasti dnes známé jako Sicílie a Šerdanové ze Sardinie, což je v obou případech založeno zčásti na shodě

¹⁴ K tomu viz mimořádně užitečnou kompilaci všech staroegyptských a dalších primárních zdrojů zmiňujících různé Mořské národy od doby Amenhotepa III. v 18. dynastii přes období vlády Ramesse IX. ve 20. dynastii a dále, kterou vytvořili Adams a Cohen 2013, s. 645–664 a tabulky 1–2; viz též diskusi k tomu u Piepera, 2017.

souhlásek a zčásti na tom, že Ramesse píše o „cizích zemích“, jež se spikly „na svých ostrovech“, neboť zejména Šerdanové byli v Ramesseově nápisu označeni za ty, kdo pocházejí „z moře“.¹⁵

Ne všichni vědci ovšem tyto návrhy přijímají, a celá jedna škola prohlašuje, že Šakalašové a Šerdanové nepřišli ze západního Středomoří, ale z oblasti východního Středomoří a na Sicílii a Sardinii pouze uprchli a dali těmto oblastem svá jména až poté, co je Egypťané porazili. Ve prospěch této možnosti mluví fakt, že se o Šerdanech ví, že bojovali jak s Egypťany, tak proti nim, a to dávno před příchodem Mořských národů. Proti této možnosti je ovšem skutečnost, že Ramesse III. později říká, že ty, kdo z útočníků přežili, usadil v Egyptě.¹⁶

Ze všech těchto cizích skupin, jež byly v této době na scéně, se podařilo bezpečně identifikovat jen jedinou. Obecně se má za to, že Pelešet ze skupiny Mořských národů byli Pelištejci, o nichž se v Bibli (Am 9,7; Jr 47,4) říká, že přišli z Kréty. Lingvistické ztotožnění bylo tak zjevné, že Jean-François Champollion, který rozluštil egyptské hieroglyfy, to tvrdil už před rokem 1836 a označovat zvláštní styly keramiky, architektury a dalších materiálních pozůstatků jako „filištínské“ začal již roku 1899 biblický archeolog působící v Tell es-Safí, identifikovaném jako biblický Gad.

¹⁵ Roberts, R. G. 2008, s. 1–8; Sandars 1985, s. 117–137, 157–177; Vagnetti 2000; Cline a O'Connor 2003; Van De Mieroop 2007, s. 241–243; Halpern 2006–2007; Middleton 2010, s. 83, 2018b; viz též Killebrew a Lehmann 2013, s. 8–11; Emanuel 2013, s. 14–27; Oreshko 2018; Redford, D. B. 2018, s. 113–121; Millek 2019a, s. 63–67. Viz též dodatečné odkazy uvedené níže, které se týkají keramiky a dalších pozůstatků hmotné kultury.

¹⁶ Viz diskuse u Clinea a O'Connora 2003; též Sandars 1985, s. 50, 133; Zangger 1995; a Emanuel 2013, s. 14–27. Killebrew a Lehmann 2013, s. 7–8. Stojí za povšimnutí, že národy Lukka a Danuna jsou uvedeny také na starších egyptských nápisech z doby Amenhotepa III. a Achnatona. Viz též tabulky 1–2 a dodatek u Adamse a Cohena 2013 [viz např. s. 348–352 k seznamu zmiňujícímu národ Šardana/Šerden], stejně tak Artzy 2013, s. 329–332 ve sborníku redigovaném Killebrewem a Lehmannem; též Redford, D. B. 2018, s. 113–121.

Námořní bitva s Mořskými národy v Medínit Habu

Třebaže o původu ani motivech nájezdníků nevíme nic, víme, jak vypadali – jejich jména a tváře vidíme vytesané do stěn zádušního chrámu Ramesse III. v Medínit Habu. Je to místo plné obrazů a impozantních hieroglyfických textů. Na vyobrazeních jasně vidíme výzbroj, zbraně, oděvy a lodě nájezdníků, jejich volské potahy naložené majetkem. Obrazy jsou tak podrobné, že vědci publikovali analýzy jednotlivých národů, a dokonce i jednotlivých lodí, jež jsou na scénách zachyceny.¹⁷ Další panoramata jsou ještě barvitější. Jedno z nich ukazuje cizince a Egypťany v chaotické námořní bitvě; někteří plavou nznak a jsou zjevně mrtví, zatímco další divoce bojují na lodích.

Scény z Medínit Habu od dvacátých let studovali a přesně kopírovali egyptologové z Orientálního ústavu Chicagské univerzity. Ústav byl a zůstává jedním z nejvýznamnějších světových center pro studium starověkých civilizací Egypta a Blízkého východu. James Henry Breasted jej založil po rozsáhlé cestě po Blízkém východě v letech 1919 a 1920, s počátečním kapitálem padesát tisíc dolarů,

¹⁷ Viz např. Cifola 1991; Wachsmann 1998; Drews 2000; Yasur-Landau 2010b, 2012b, 2012c; Bouzek 2011; a nově též Emanuel 2014, 2015a, 2016, 2017, 2018.

který mu daroval John D. Rockefeller mladší. Archeologové z OI (jak se běžně nazývá) kopali po celém Blízkém východě, od Íránu po Egypt a dále.

O Breastedovi a projektech OI, včetně vykopávek v Megidu (biblickém Armagedonu) v Izraeli (1925–1939) už bylo napsáno mnohé. Mezi nejvýznamnější patří epigrafické výzkumy v Egyptě, během nichž egyptologové pečlivě zkopírovali hieroglyfické texty a scény, jež faraóni zanechali na chrámech a palácích po celém Egyptě. Kopírovat hieroglyfy vytesané do kamenných zdí a pomníků je nesmírně namáhavé. Znamená to hodiny práce a přepisovači obvykle sedí v horkém slunci na žebříku nebo lešení a zírají na poškozené symboly vepsané na branách, chrámech a sloupech. Výsledky jsou nedocenitelné, zvláště proto, že mnohé z těchto nápisů velmi utrpěly erozí, ze strany turistů, i dalšími škodlivými vlivy. Kdyby se tyto nápisy nepřepisovaly, budoucí generace by je jednou nemohly rozluštit. Výsledky přepisů z Medínit Habu byly publikovány v řadě svazků, z nichž první vyšel roku 1930, následovaný dalšími ve 40. a 50. letech.

Vědecká diskuse na toto téma pokračuje. Někteří badatelé se domnívají, že pozemní a námořní bitvy byly samostatné události, k nimž došlo v různou dobu a na různých místech, včetně nejsevernějších oblastí, tedy nejvýše položených částí Kanaánu (severní Sýrie). Většina odborníků se ale shoduje na tom, že je také možné, že obrazy představují jedinou rozsáhlou bitvu, k níž došlo zároveň na souši i na moři, a někteří vědci dokonce tvrdí, že obě scény představují útoky ze zálohy na vojáky Mořských národů, při nichž je Egyptané překvapili.¹⁸ V každém případě konečný výsledek je jasný, neboť egyptský faraón v Medínit Habu jasně prohlašuje:

Ti, kteří dosáhli mých hranic, jejich sémě již není, jejich srdce a duše byly navždy a navěky zničeny. Ti, kteří společně přišli na moři, před těmi byl při ústích řek připraven plamen, když je na břehu obklopila hradba oštěpů.

¹⁸ Viz např. Raban a Stieglitz 1991. K příkladům různých hledisek a argumentů viz např. Kahn 2010, 2011a; Ben-Dor Evian 2015, 2016, 2017; Hoffmeier 2018; Núñez 2018, s. 126–128; Redford, D. B. 2018, s. 130–132; de Martino 2018, s. 31–32.

Byli vláčeni, uzavřeni a povaleni na pobřeží tváří k zemi, zabiti a navršeni na bromady od posledních k prvním. Jejich lodě a majetek jako by padly do vody. Odvrátil jsem ty země od toho, aby Egypt jen zmínili. Neboť když ve svých zemích pronesou mé jméno, shoří.¹⁹

Ramesse dále, ve slavném dokumentu zvaném Harrisův papyrus, opět vyjmenovává poražené nepřátele:

Svrhl jsem ty, kteří sem pronikli ze svých zemí. Pobíl jsem Danuny, [kteří jsou] na svých ostrovech, Ceker a Pelešet byli změněni v popel. Šerdana a Věš z moře, ti jako by nikdy nebyli, zajati, jako zajatci byli přivedeni do Egypta, jako písek na břehu. Usadil jsem je v útočisticích, svázané v mém jménu. Jejich skupiny byly početné, na statisíce. Všechny jsem je zdanił, v odění a obilí ze sýpek a obilnic každý rok.²⁰

Egyptané nebojovali proti spojené síle „Mořských národů“ poprvé. O třicet let dříve, roku 1207 př. Kr., pátého roku vlády faraóna Merenptaha, napadla Egypt podobná koalice těchto záhadných skupin.

Ti, kdo se zabývají Blízkým východem, Merenptaha asi znají především jako faraóna, který byl prvním, kdo v nápise z téhož roku (1207 př. Kr.) použil název „Izrael“. Tento nápis je nejstarším mimobiblickým výskytem jména *Izrael*. Ve faraónově nápise se toto jméno – napsané zvláštním znakem, ukazujícím, že jde o lid, nikoli o místo – objevuje v krátkém popisu vojenské výpravy vedené do oblasti Kanaánu, kde sídlil lid, jemuž říká „Izrael“. Věty se objevují v rámci dlouhého napsu, pojednávajícího o Merenptahových stálých bojích s Libyjci, západně od Egypta. Právě Libyjcům a Mořským národům, nikoli Izraelcům, věnoval Merenptah toho roku většinu pozornosti.

V textu, nalezeném v oblasti Héliopole, datovaném do „5. roku, druhého měsíce třetího ročního období (10. měsíc)“, se praví: „ni-

¹⁹ Podle: Edgerton a Wilson 1936: pl. 46; revidovaný překlad Wilson 1969, s. 262–263.

²⁰ Podle: Breasted 1906 (reprint 2001) 4, s. 201.

*čemný vůdce Libye přitáhl s Šakalaš a všemi cizími zeměmi, které jsou s ním, aby narušil hranice Egypta.*²¹ Stejná formulace se opakuje v dalším nápise, známém jako „Káhirský sloup“.²²

V delším nápise, v textu nalezeném v Karnaku (dnešním Luxoru), se dovidáme o této předchozí vlně útoků Mořských národů další podrobnosti, včetně jmen jednotlivých skupin:

[Počátek vítězství, jehož Jeho veličenstvo dosáhlo v libyjské zemi] Ekveš, Tereš, Lukka, Šerdana, Šakalaš, severané přicházející ze všech zemí. ... třetí období, řka: Ničemný, padlý vládce Libye ... padl vtrhl se svými lučištníky do země Tehenu – Šerdana, Šakalaš, Ekveš, Lukka, Tereš, vzav s sebou nejlepší ze všech válečníků a všechny muže války ze své země...

Seznam zajatců přivlečených z této země Libye a zemí, které vzal s sebou...

Šerden, Šakalaš, Ekveš z mořských zemí, kteří nemají předkožky:

Šakalaš 222 mužů

Celkem 250 rukou

Tereš 742 mužů

Celkem 790 rukou

Šerdana –

[Celkem] –

[Ek]veš, kteří nemají předkožky, zabiti, jejich ruce byly odtáženy, (neboť) oni nemají [předkožky] –

Šakalaš a Tereš, kteří přišli jako nepřátelé Libye –

*Kebeke a Libyjci, odvedeno jako živí vězni 218 mužů.*²³

Na tomto nápisu je nápadných několik věcí. Zaprvé, tuto dřívější vlnu Mořských národů tvořilo spíše pět skupin než šest: Šerdana (alias Šerden), Šakalaš, Ekveš, Lukka a Tereš. Šerdana a Šakalaš se objevují jak při této invazi, tak při pozdější v době Ramesse III., ale

²¹ Překlad dle: Edel 1961.

²² Viz Breasted 1906 (2001) 3, s. 253.

²³ Podle Breasted 1906 (2001) 3, s. 241, 243, 249.

další tři skupiny jsou jiné. Zadruhé, Šerdana, Šakalaš a Ekveš jsou identifikovány jako „ze zemí z moře“, zatímco ostatních pět skupin je společně označeno jako „seveřané přicházející ze všech zemí“. To druhé není příliš překvapivé, neboť většina zemí, s nimiž byli Egypťané Nové říše v kontaktu (vyjma Nubie a Libye), se nachází severně od Egypta. Označení Šerdana a Šakalaš jako „zemí z moře“ podporuje tvrzení, že je lze spojovat se Sardinii a Sicílií.

Označení Ekveš jako ze „zemí z moře“ vedlo některé vědce k tvrzení, že to jsou Homérovi Achájci, tedy Mykéňané z řecké pevniny doby bronzové, které by Ramesse III. mohl o dvě desítky let později ve svém nápise označovat jako Danua. Co se týče posledních dvou jmen, vědci všeobecně považují Lukka za odkaz k národům ze severovýchodního Turecka, oblasti známé později během klasického období jako Lykie. Ty známe i z dřívějších napsů Ramesseho II. týkajících se bitvy u Kádeše r. 1274 př. Kr., i z různých chetitských napsů. Původ Tereš je nejistý, ale mohl by se vázat k Etruskům v Itálii.

Z napsů se moc dalšího nedovíme a máme jen velmi obecnou představu o tom, kde k bitvě či bitvám došlo. Merenptah říká jen to, že vítězství „bylo dosaženo v zemi libyjské“, kterou dále označuje jako „zemi Tehenu“. Merenptah se zjevně považuje za vítěze, neboť uvádí zabitě a zajatě nepřátelské bojovníky, jak muže, tak „ruce“. Tehdy bylo všeobecným zvykem usekávat ruce mrtvých nepřátel a přinášet je jako důkaz pro získání zásluh a odměn za jejich zabití. V Egyptě byly nalezeny hrůzné důkazy této zvyklosti pocházející z hyksóského období, nějakých čtyři sta let před Merenptahovou vládou, v podobě šestnácti rukou pohřbených ve čtyřech jámách u hyksóského paláce v Avaridě v nilské deltě.²⁴ Každopádně nevíme, zda byli zabiti všichni z Mořských národů, nebo zda někteří přežili. Můžeme ale usuzovat na druhou variantu, neboť někteří z těchto skupin se vrátili o třicet let později během druhé invaze.

²⁴ <http://www.livescience.com/22267-severed-hands-ancient-egypt-palace.html> a <http://www.livescience.com/22266-grisly-ancient-practice-gold-of-valor.html> (naposledy navštíveno 15. srpna 2012).